
JOSEP TORMO COLOMINA

**L'ATLES LINGÜÍSTIC
DEL VALENCIÀ MERIDIONAL
I ALACANTÍ (ALVA)***

1. UNA MICA D'HISTÒRIA PERSONAL

L'autor d'aquest treball, nat l'any 1948 a Alcoi, ciutat eminentment valencianoparlant, va sentir de ben petit una misteriosa atracció per les paraules. De tal manera que, allà per l'any 1962, a l'edat de catorze anys, va començar a anotar en una llibreta escolar, que encara conserva, totes aquelles veus i expressions estranyes que oïa cada dia a casa o al carrer. I així noves troballes i «descobriments», com ara *eixamorat*, *baldavelló*, *còlbit*, *estopenc*, *ferritja*, *setiet*, *tostorronit*, *fer fredat*, *traure el lleu* o *tindre veu de mardà*, anaven incorporant-se, a poc a poc, al seu «Vocabulari alcoià» escrit a llapis.

Amant dels idiomes, es dedica de jove a l'aprenentatge seriós de l'anglès, el francès i l'italià a l'Escola Oficial d'Idiomes de València i, posteriorment, a l'ensenyament professional de la primera de les llengües referides a la seva ciutat. Malgrat tot, no va descuidar mai l'estudi de la seva pròpia, seguint alhora, en la dècada dels anys seixanta, els *Cursos de Llengua Valenciana* de Lo Rat Penat, i en els anys setanta els *Cursos de Lingüística Valenciana i la seua didàctica* de la Universitat de València, que dirigia Sanchis Guarner, en els quals va tenir com a professor el seu paísà Jordi Colomina, a hores d'ara prestigiós filòleg, de qui va rebre les primeres nocions de dialectologia.

Tot i la seva passió pels «mots estranys» i les frases fetes pertanyents al subdialecte *xeu*, la modalitat alcoiana de la nostra llengua, com que estava fortament influït per

(*) Als ancians que prenen el sol tots els matins a la Glorieta de Tibi, a la Pinadeta de Benilloba, al Pla de la Font de Cocentaina, al Plàtan de Biar, a la Plaça de la Palla d'Ibi... I, també, als que fan la partida al Patronat Valor de Banyeres de Mariola, al Bar dels Vells d'Onil, a la Societat *El Trabajo* de Xixona...

l'estàndard de les llengües que estudiava, tenia la ferma creença que la llengua era un ens molt més uniforme i monolític d'allò que en realitat és.

2. ANTECEDENTS DE L'ALVA

Passen els anys, i es manté sempre en contacte amb la nostra llengua a través de les poques revistes i publicacions existents en aquella època: els diccionaris de Ferrer Pastor, els llibres de poemes de l'alcoià Joan Valls, les rondalles d'Enric Valor i les revistes *Gorg*, *Canigó* o *Serra d'Or*, fins que, allà per l'any 1977, poc després de la publicació de les actes del II Col·loqui Internacional sobre el Català a Amsterdam, li va venir «la revelació» a través d'una atenta lectura de l'excel·lent treball sobre «paraules» titulat *El valencià meridional*, la ponència de Joan Veny –probablement el millor dialectòleg europeu contemporani–, la qual cosa li féu descobrir una mena de tresor ocult: la gran varietat i riquesa lèxica de la nostra llengua, especialment la de les comarques meridionals valencianes, encara verge i poc explorada.

Tan gran va ser l'impacte produït per la visió dels mapes i de tot el material lèxic inèdit que mostraven els gràfics en qüestió que, a més de gratament sorprès, vaig quedar enlluernat. Per tant, esperonat pel magnífic estudi del mestre Joan Veny, vaig decidir fer una petita aportació lèxica a la nostra llengua amb l'inici d'un *Microatles de l'Alcoià-Comtat*, un projecte que considerava factible atesa la proximitat de les 36 localitats que formen aquesta macrocomarca que envolta la ciutat d'Alcoi.

Així que, allà per l'estiu de l'any 1978, amb més il·lusió que preparació filològica, vaig decidir posar fil a l'agulla i emprendre aquesta boja aventura, la qual, per a mi, era tan agosarada com apassionant.

3. EL QÜESTIONARI ANTIC I LA SEVA EVOLUCIÓ

Les primeres enquestes serien a Benifallim, Ibi i la partida rural de La Rambla (Alcoi). Però, quin qüestionari calia fer servir? Evidentment, el de l'*Atlas Lingüístic del Domini Català* m'era totalment desconegut, i, a més a més, ni coneixia l'existència de l'*Atlas Lingüístic de Catalunya* d'Antoni Griera ni cap altre estudi similar.

La intuïció i la lògica m'aconsellaven, seguint la tònica de l'estudi adés esmentat, que la parcel·la més productiva per a exhumar material inèdit, fòssils o arcaïsmes havia de ser, necessàriament, el vocabulari rural, és a dir, els noms de les plantes, herbes, fruites, verdures, ocells, bestioles i tota mena d'estris emprats en els treballs agrícoles, però també –era un pressentiment– la ludonímia.

Malgrat tot, la inexperiència va fer que el primer qüestionari confeccionat fóra excessivament reduït i no anara més enllà de les setanta o vuitanta unitats lèxiques, format bàsicament per una vintena de fruites i verdures, una vintena d'animalets, una vintena d'herbes i plantes, alguns jocs infantils i una petita miscel·lània.

Però, al pas dels anys, segons anava entrevistant els ancians que prenen el sol als nostres parcs, sorgien noves troballes, idees o suggeriments que, gradualment, anaven incorporant-se al qüestionari («Mire Vosté, en Alcoi diuen *cabàs de vermar*, però en Ibi diem *cabàs de Montfort*»; «En la Torre li diuen la *cera*, però ací en Xixona diem la *baldosa*; i al *gavinet* li diem el *raor*, sap!»; «Apunte's això: en Muro són *esclata-sangs*, però en Agres diuen *pebrassos*»).

Pel temps, el referit qüestionari, de fet quasi una «obra col·lectiva», ha arribat a superar les 650 unitats lèxiques, i és, sens dubte, el resultat d'un immens treball de camp realitzat, durant més de vint anys, a quasi un centenar de localitats valencianes, algunes de les quals l'autor ha visitat cinc o sis voltes.

4. XÀRCIA DE LOCALITATS

Al pas dels anys, i en vista de l'èxit produït per les contínues troballes inèdites (no registrades al *DCVB*), la il·lusió, en comptes de minvar pel treball anònim no reconegut, anava creixent cada volta més, i acabada la labor a les comarques veïnes, segons anava ampliant-se el qüestionari a poc a poc, anava també creixent el nombre de localitats i comarques incorporades al projecte original. Així que, una vegada superats els límits de l'Alcoià-Comtat i iniciades les enquestes a pobles com Xixona (l'Alacantí), Bocairent (la Vall d'Albaida) o Confrides (la Marina Baixa), vaig decidir, definitivament, emprendre *sine die* un nou i ambiciós projecte titulat *Atles Lingüístic del Valencià Meridional i Alacantí*, en el qual em proposava de fer enquestes a totes les localitats valencianoparlants de la província d'Alacant i a tota la Vall d'Albaida Occidental (incloent-hi la petita pedania de la Safra, dins el terme municipal de Villena).

A hores d'ara, vint anys després de llançar-me a l'empresa agosarada d'elaborar, en principi, un petit atles lingüístic del valencià de la rodalia d'Alcoi, segons el projecte ha anat prenent majors dimensions i s'ha fet cada volta més costós, sobretot en els aspectes financers i tècnics, els treballs han anat alentint-se de manera significativa, tot i que –molt lentament– continuen fent via.

5. OBJECTIUS DEL PROJECTE

Malgrat tot, el projecte en qüestió ha merescut comentaris elogiosos com el de Joan Veny:

s'ha produït una parcel·lació en àrees menors, palesa tant en els anomenats «atles regionals» (*ALPO*, *ALAnd*) com en certs microatles, de qüestionari molt selectiu, com el de l'Alcoià, el Comtat i la Vall d'Albaida, que té en preparació Josep Tormo [Li agraeixo de cor la seva amabilitat de posar a la meva disposició els materials preciosos que ha agavellat] i del qual ofereixo, en qualitat de mostra

de la riquesa de dades que presenta respecte als atles «nacionals» i als diccionaris exhaustius, dotze significants desconeguts fins ara, corresponents a l'ocell *lluer* o *llueret* («*Carduelis spinus*») i que constitueixen: variants formals com *llogueret*, *jogueret*, *lluidet*, *niuaret* (o *niuaret*), *llauiset*; onomatopeies del seu cant: *nic* (o *niquet*), *nyic* (o *nyiquet*), *tiro* (o *tironet*); significants al·lusius a la seva procedència geogràfica: *franceset*, *gavatxet*; altres casos: *mentiró* (o *mentironet*), *lliberal*.¹

Amb l'elaboració de l'*ALVA* l'autor es proposa no sols contribuir al coneixement del valencià parlat per les generacions ancianes –les que millor conserven l'idioma– del sector meridional de les terres valencianes sinó, a més a més, contribuir també a l'obra de normativització lèxica de la nostra llengua, car els materials que oferirà l'*ALVA* –les denominacions de 650 conceptes en més de cent municipis de la província d'Alacant i la Vall d'Albaida– seran, probablement, una eina valuosa per a aquells que hagen d'adoptar decisions d'estandardització en qualsevol moment present o futur.

De fet, l'autor ha volgut, amb una recerca sistemàtica i densa, de vegades amb mots aparentment uniformes, i treballant una zona poc estudiada pels dialectòlegs, descobrir i recollir nous materials que puguen enriquir i complementar obres anteriors sobre el valencià meridional, tot mostrant la complexa barreja lingüística de la zona, il·lustrant els límits de determinades isoglosses i aportant un nombre important de paral·lelismes lèxics i altres dades referents al vocabulari i cultura popular.

La feina era –i encara és– molt urgent, car és necessari recollir, abans que no siga massa tard, tot el tresor lèxic valencià que encara mantenen els darrers depositaris de la llengua, els darrers ancians que han conegut un altre tipus de vida, uns altres costums i uns altres oficis ara desapareguts, els darrers pastors, els darrers *enviscadors* o *caçadors de barraqueta* que encara recorden fil per randa els noms de tots els pardalets i «xennes d'esbarzer» que hom puga imaginar, veritables enciclopèdies rurals, com ara el «Tio Rompe» (Daniel Bernabeu Sanz, nat el 1892), l'últim *enviscadors* que quedava a La Canyada de Biar, a qui encara vaig poder entrevistar, vellet, malalt i gitat al llit, allà pels anys 1980. Interessant localitat fronterera on, miraculosament, encara vam poder «salvar els mots» –Salvador Espriu *dixit*– per qüestió de setmanes.

6. METODOLOGIA DE RECERCA

Tipus d'informador. Homes i dones de 60 a 90 anys que siguen necessàriament fills del poble on es fa l'enquesta (i que hi siguen residents habituals), preferentment camperols sense cultura escolar o gent del carrer normal i corrent.

Nombre d'informadors. Un mínim de tres per a les parts del qüestionari més controvertides o especialitzades. El màxim solen ser set o vuit persones en ambient de tertúlia. De vegades, un sol informador «molt especialitzat» que domine aqueixa parcel·la pot ser suficient. Per exemple, un llaurador d'edat avançada que no ha eixit

(1) Joan Veny, «La dialectologia catalana: realitats i perspectives», *Actes del Setè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1986, pp. 390–391.

mai del poble, per al vocabulari agrícola, o un *envisgador* o *caçador de gabieta* amb un llarg «historial professional», per a la parcel·la d'ornitonímia.

Nombre d'enquestadors. Sols un: Josep Tormo Colomina, professor de llengües modernes, nat a Alcoi el 1948, que domina amb naturalitat la modalitat del valencià meridional, a més del subdialecte nadiu de la ciutat d'Alcoi, el parlar *xeu*.

Lloc de l'enquesta. Generalment, al camp o als parcs, baix dels arbres, però també als carrers o places, llars del pensionista o, fins i tot, el domicili particular d'algun «especialista» en ornitonímia o fitonímia.

Mètode d'interrogació. Principalment el sistema indirecte descriptiu: «–Com diuen vostés ací, en Cocentaina, a una espècie de sac d'espertac o de llata que té tapadora damunt i que té forma de llima i que servix p'a posar les olives en el bancal al collir-les, o p'a dur-les a l'almàrsera? –Ah! Això és un *tagzim!*» (contestarà l'informador); «–Com diuen vostés ací, en Bocairent, a un pardalet que té la cueta molt llarga i que va pels sembrats i pels bancals pegant botets darrere dels tractors, agarrant llavoretetes i cuquets? –Això és una *pastorella!*» (respondrà el camperol bocairentí). També, en cas de dubte molt gran o confusió màxima, solc recórrer a la munió de fotografies, gràfics, dibuixos i guies de camp dels ocells, insectes i plantes que sempre porte damunt, junt a algun petit objecte, com ara un baldelló d'armari o una volva de card dins una caixeta. A voltes, com a darrer recurs, l'extorsió pot ser també molt útil, és a dir, suggerir a l'informant un nom semblant per tal d'extraure la denominació local que ell no recorda: «–No li sona a vosté un arbre que es diu *abusser?* –Ah, això! Un *alborser* es diu eixe arbre! No me'n recordava». Esporàdicament, l'ús del castellà pot ser un complement molt ràpid per a conceptes ben coneguts: «–Com es diu en valencià *hojalatero?* –Eh, pos *llanterner* diem ací. –I un *albañil?* Eh, pos, un *manobre*».

7. QÜESTIONARI ACTUAL

El qüestionari actual, tot i que encara no està definitivament tancat, és eminentment rural i de cultura popular, car l'experiència ens demostra que és allò que més rendiment dóna. Està format per unes 650 unitats i dividit en diversos apartats que cobreixen una temàtica variada referida al temps atmosfèric, l'agricultura, els vegetals, els insectes, els ocells, els animals salvatges, els jocs infantils, la casa, els oficis i una àmplia miscel·lània que inclou una mica de fonètica i formes verbals.

Com que la manca d'espai no ens permet d'incloure de forma exhaustiva l'inventari tot just esmentat, oferim un tast de cadascun dels apartats del referit qüestionari en l'annex que apareix al final d'aquest treball.

8. TROBALLE FORA DE QÜESTIONARI

Un dels efectes positius col·laterals que proporciona l'enquesta de qualsevol atlas lingüístic és allò que els anglosaxons anomenen *serendepity* (facultat de fer troballes afortunades), és a dir, la possibilitat de trobar material inèdit fora de qüestionari, que inicialment no cercàvem.

Efectivament, l'intens i llarg «interrogatori» a què hom és sotmès evoca entre els ancians records quasi oblidats d'èpoques pretèrites: festes desaparegudes, eines que hom ja no fa servir, feines agrícoles obsoletes, cançons de l'antigor, refranys, jocs o costums del temps d'abans.

L'enquestador, en les fulles en blanc del qüestionari, sol anotar totes les històries, observacions, cançonetes i lèxic típic o curiós que apareix espontàniament en la conversa mentre l'informador fa la contalla. Tot plegat, un material de gran valor, recuperat accidentalment, que pot ser força interessant, tot i no figurar al qüestionari oficial de l'atles en qüestió, com podem comprovar a l'annex I.

9. REPRESENTACIÓ CARTOGRÀFICA

Com que l'*ALVA* abraça tots els municipis de la província d'Alacant i la Vall d'Albaida Occidental, té el gran avantatge de poder captar materials més rics i variats, atès que amb una xàrcia ben espessa de localitats enquestades, no sols impedim que passen per malla "els peixos més petits" (allò més minoritari, rar o privatiu) sinó que, fins i tot, es poden precisar amb exactitud mil·limètrica les isoglosses de qualsevol tipus i les franges de transició entre dialectes.

Lamentablement, però, per a un atlas *regional* amb total exhaustivitat dels pobles existents a la zona estudiada, aquest nombre tan generós de punts explorats planteja moltes dificultats a l'hora de plasmar gràficament el material recollit. Així doncs, constatem que per a un microatles exhaustiu com el que ara ens ocupa és quasi una missió impossible poder cartografiar amb un mapa sintètic o un de símbols alguns conceptes altament productius com el *luer* i la *volva de card* (amb més de 50 significants cadascun), la *libèl·lula* i el joc de la *xarranca* (amb més de 40), o el *pit-roig* i la *cuereta blanca* (amb més de 30), per citar-ne sols uns pocs, a tall d'exemple il·lustratiu. Per tant –ai las!–, ens limitarem, ara i ací, en el present treball, a mostrar una sèrie de gràfics menys espectaculars però que, ben segur, no estaran exempts d'interès.

Abans de cloure aquest apartat, però, voldríem oferir al lector encuriós, ni que siga com a botó de mostra, l'aclaparador repertori onomasiològic per a designar la *volva de card* que hem recollit fins ara a la zona estudiada:

agüelet, agüelo, agüelo volador, ànima, ànima de gos, boleana, boriol, borriol, borrhumballa de llinsó, brumerol, buriol, burriol, cabellera, canteret

d'aigua, canterella, cànters i canterelles, colomet, dimoni, farolet, flaret, flor de card, flor de la calcida, floreta de la calcida, floreta de card, güelo, llavor de la calcida, llavor de la carxofa, llavoreta de llicsó, llavoreta de llicsó ver, molinet, paloma, palometa, palometa de panical, pèl de la carxofa, pelet, pelet de la calcida, pelussa, porta-raïm, porta-raïm-a-la-vinya, volador, volador de la calcida, voladore, voladore de la calcida, voliana, voliana de la calcida, volva, volva de la punxera.

Sens dubte, una rica mostra multicolor de la força creativa que tenen els parlars de les nostres contrades meridionals.

10. BREU REPERTORI DE MAPES I COMENTARIS

Presentem a continuació una breu selecció de mapes, relativament aleatòria, que il·lustrarà, però, l'abast geogràfic i, en part, la riquesa lèxica dels materials agavellats per l'ALVA a l'extrem meridional del domini de la nostra llengua, les terres del sud on fiten els parlars valencians de la Marina i la Mariola amb l'*alacantí* estricte.

Pel que fa al repertori dels mapes en qüestió, hem optat per incloure'n un d'allò que, una mica convencionalment, podríem anomenar *binominals* (*blat de moro*) i quatre de *polinominals* (*marieta, pebrot, ratapinyada* i *rovelló*).

Els cinc mapes, que mostrarem segons l'ordre alfabètic, aniran acompanyats d'un breu comentari, si s'escau, a més de la referència numèrica corresponent, la veu estàndard, el nom científic, l'equivalència en llengua anglesa i els símbols o signes convencionals per a cada tipus de variant existent a la zona estudiada.

MAPA 1 (ALVA, 29, Fitonímia, 6): *Blat de moro / Zea mays / Maize* (UK) / *Indian Corn* (USA)

Contràriament a allò que suposava el filòleg Antoni Griera, segons el corresponent mapa del seu atles, la veu *dacsa* no abraça quasi tota la província d'Alacant, ni de bon tros, conclusió precipitada a la qual va arribar per trobar la referida variant als seus punts d'enquesta més meridionals (Cocentaina i La Vila Joiosa), ambdues localitats *fronteres*, ço és, situades casualment a la part dreta de la isoglossa en qüestió, amb la qual fiten lexicalment.

MAPA 2 (ALVA, 4, Zoonímia, 3): *Marieta / Coccinella septempunctata / Ladybird* (UK) / *Ladybug* (USA)

La cosa tal volta més interessant, mereixedora d'un petit comentari, són els encantalls o encantaments associats a aquest insecte que fan servir els infants en una mena de joc tradicional, car tot i pertànyer a la parcel·la zoonímica, es tracta també d'un mot d'àmbit infantil, per ser la marieta un animalet d'allò més atractiu per a la gent menuda.

El joc en qüestió, més aviat una mena de ritual lúdic entre la canalla que juga als carrers i als camps dels nostres pobles, i en el qual la marieta o gallineta cega és la protagonista, es desenvolupa de la següent manera:

Quan un xiquet d'una colla d'amics «de joguera» veu una marieta, llavors l'agafa, se la posa damunt la palma de la mà ben estesa i, tot mostrant-la als amiguets que observen el *ritual* atentament, diu una tirallonga de mots rimats, de fet, una espècie d'híbrid entre cançoneta i *frase màgica*, que fa així, per exemple: «Gallineta cega, puja-te'n al Cel i voràs a Sant Miquel» (Alcoi), i tot seguit el xiquet bufa amb tota la força possible perquè l'insecte salte a l'aire i obrint les ales emprenga el vol.

A banda de la versió alcoiana citada –coneguda també a Cocentaina (El Comtat)– en tenim registrades sis més a la comarca de l'Alcoià, una al Comtat i una a Elx (El Baix Vinalopó). Heus-les ací:

Gallineta cega, vola, vola, vola; véste'n tota sola (Cocentaina)
 Gallineta, vé al Cel, i menjaràs coquetes en mel (Banyeres de Mariola)
 Palometa del Cel, a menjar coquetes amb mel (Beneixama)
 Gallineta del Senyor, obri les ales i *vete con Dios* (Biar)
 Palometa del Senyor, obri les ales i véste'n amb *Dios* (La Canyada de Biar)
 Gallineta del Cel, vola, vola a Sant Miquel (Onil)
 Cucaraxeta, vola al Cel i menjaràs rotllets amb mel (Tibi)
 Cucaraxeta de Sant Miquel, puja al Cel i dus-me mel (Elx)

Cal especificar que aquest elenc no és més extens perquè la cançoneta en qüestió no forma part del qüestionari oficial. Les mostres que hem agavellat, doncs, han sorgit espontàniament a la conversa dels informants, just al moment de preguntar-los el nom d'aquest insecte, el qual els ha fet evocar aquest llunyà joc d'infantesa.

Malgrat que l'elenc recollit es limita pràcticament a la comarca de l'Alcoià, tanmateix és suficient per a constatar la semblança existent amb les fórmules usades a Catalunya (segons l'Alcover–Moll): «Marieta, marieta, puja al cel, porta'm una olla de mel»; «Marieta, marieta, puja al cel i et daran pa i mel» (Bagà); «Marieta, marieta, si m'ensenyes el camí del cel, te daré pa i mel» (Campdevàdol); «Marieta, ensenya'm lo vestit vermell i t'ensenyaré el camí d'anar al cel» (Gomis, *Zool.*, 468)..., la qual cosa és una mostra evident de l'existència d'una antiga cultura popular comuna.

MAPA 3 (ALVA, 40, Nutrinímia, 13): *Pebrot / Capsicum annuum / Sweet pepper*

El poble pla, sempre gran observador dels fenòmens lingüístics amb els quals conviu quotidianament, va detectar ja de temps antic aquesta curiosa coexistència lèxica trilateral, –una diversitat que li causava certa sorpresa– i la va plasmar en un refrany valencià molt popular, ara i ací molt adient, que diu així: «Per força ha de ser molt bona / una cosa de tres noms / que es diu pimentó, pebrera, i bajoca allà en Alcoi». D'altra banda, pel que fa a la pervivència de la variant *pebrerot* a la localitat de Monòver (Vinalopó Mitjà), aquesta podria explicar-se per l'efecte de dissimilació amb la

pebrera, que a Monòver és el nom que rep allò que en valencià meridional i alacantí s'anomena la *nyora*, mentre que, alhora, la *nyora* és també el nom que rep el pebre coent a diverses localitats de la zona, però denominat *pebrereta* a Monòver.

MAPA 4 (ALVA, 1, Zoonímia, 16): *Ratapinyada / Pipistrellus pipistrellus / Bat*

Pel que fa a la variant *ratot*, que forma un illot lèxic que abraça les ciutats d'Alcoi i Cocentaina, cal dir que és una de les veus alcoianes més emblemàtiques, car a més de ser present a la toponímia (*el Racó dels Ratots, la Cova dels Ratots*), forma part del nom oficial d'una famosa entitat esportiva de la ciutat (*el Grup Excursionista Ratot*) i és també el nom popular de l'escut del Club Deportivo Alcoyano (*el ratot*), coronat per una ratapinyada. Aquesta original variant, que els alcoians consideren única, apareix també a la llunyana Tarragona: sens dubte, un curiós paral·lelisme. Una herència del repoblament?

Pel que fa als significants situats a la banda occidental del mapa pertanyents a la prolífica família del *Murcec* o *Muricec*, com que físicament és impossible representar al mapa totes les variants fòniques locals derivades del llatí *MURE-CAECU* (de *MUS*, *MURIS*, 'rata, ratolí', i *CAECUS* 'orb, cec'), i atès que al mapa apareixeran relativament agrupades, detallarem ací, fil per randa, l'elenc en qüestió recollit a la zona estudiada, tot indicant entre parèntesis la localitat corresponent a cada lexema:

Borreguillo (Monòver, El Pinós)
Mocegaló (Castalla)
Moceguello (Crevillent, Alacant, Elx, Moixent, Vallada, Alfarrasí)
Moceguillo (Guardamar del Segura, Alacant, Santa Pola)
Mocenillo (Alacant)
Mocigaló (Castalla)
Mociguello (Elx, Alacant, L'Olleria)
Monesillo (Fondó dels Frares, Fondó de les Neus, Agost, Alacant)
Morceguello (Elx, Alacant)
Morceguillo (Petrer)
Morciguello (Elx, Alacant)
Morreguillo (Petrer)
Morzeguillo (La Font de la Figuera, Novelda)
Morzígol (Fontanars de l'Alforí, Ontinyent)
Muceguello (Aiello de Malferit)
Muciàgalo (La Safra, caseriu valencianoparlant de Villena)
Muciégalo (Onil)
Muciego (Banyeres de Mariola, Biar, La Canyada de Biar, Onil)
Muciguello (Elx)
Muixego (Alfafara, Bocairent)
Murciégalo (Onil)
Murciego (Beneixama, El Camp de Mirra)
Rata penà (zona oriental del valencià meridional)
Rateta voladora (Tàrbena)
Ratot (Alcoi, Cocentaina)
Repenat (Agres)

A la vista d'aquest repertori, resulta cridanera o, si més no, curiosa la duplictat de formes existent entre punts tan distants com ara Crevillent (Baix Vinalopó) i Vallada (La Costera) amb *moceguello*, Novelda (Vinalopó Mitjà) i La Font de la Figuera (La Costera) amb *morzequillo* o Elx (Baix Vinalopó) i L'Olleria (Vall d'Albaida) amb *mociguello*.

MAPA 5 (ALVA 38, Fitonímia / Miconímia 11): *Rovelló / Lactarius deliciosus / Milk mushroom*

És interessant constatar l'existència d'un refrany molt popular a la comarca de la Mariola que diu així: «En Bocairent li diuen *pebrassos*/ al que es cria per Tots Sants./ en Banyeres *rovellons*/ i en Alcoi *esclata-sangs*».

Aquest refrany ens mostra la consciència que el poble pla ha tingut sempre d'aquesta curiosa barreja lèxica a les terres del valencià meridional, un vertader *melting pot* producte de la repoblació.

Pel que fa a l'extensa zona dominada per la variant *esclata-sang*, cal destacar l'existència de l'excepció –no pas illot, pel fet de ser una localitat costanera– que representa la localitat de Xàbia (la Marina Alta) on, misteriosament, apareix el mot *pebràs*. Una empremta, tal volta, testimoni d'una etapa anterior? Resultat directe de la barreja colonitzadora original amb successives onades immigratòries? O, potser, conseqüència dels transvasaments de població arran de l'expulsió dels moriscs?²

JOSEP TORMO COLOMINA

ANNEX I: TESTIMONIS TEXTUALS

A tall de curiositat, voldríem oferir una petita mostra de les notes preses durant els darrers vint anys, en el treball de camp realitzat per l'ALVA als confins meridionals de la nostra llengua. Per tant, repetirem tot seguit les paraules textuais dels nostres informants:

«El *surulló* és com si fóra una queradilla silvestre i és bona de menjar» (Alcoleja); «Els canyots del panís es diuen *clarins*» (Alfara); «Jugar a l'*engimbori* vol dir jugar al *diavolo*» (Agullent); «La *serena* és paregut a l'escurçó i pica i mossega i té uns vint centímetres de llarg i és redona» (La Canyada de Biar); «Jugàvem a un joc que es diu *arrepletagata*: es posàvem tres xiquets en el portal d'una casa i com no cabíem, el joc era a vore qui dels tres se n'eixia abans» (El Camp de Mirra); «El *trujol* és on es xafiga el raïm i el cup és on cau» (Banyeres de Mariola); «El *sarao* és paregut al romer i els conills es mengen la pell» / «Eixe sagal ha eixit un *esguellat*, un rebelde com son pare» (Castalla); «Un *sumall* és per on suma l'aigua» (Busot); «Una *andana* és una fila de barques davant la mar, i el *trajo* és el varadero» (El Campello); «*Rompre* és la primera volta que llaures els bancals» (Alcosser); «Les *joueretes* o espadelles es posen als matxo per a llaurar i el jou és per al parell» (Castell de Castells); «El *celicórnio* és una planta que va rodant, que se l'emporta el vent, com en les pel·lícules de l'Oeste» (Fontanars de l'Alforf); «La gorrina és un animallet que va *rutllant*» (Fageca); «Ací esta herba la tenim per *càstig*» / «Ahí al costat de la paret, li pega el sol, i fa una *rescalda* de por!» (Tollos); «La *boluda*

(2) La informació referent a Xàbia la dec a l'amic de Callosa d'en Sarrià i excel·lent dialectòleg Vicent Beltran i Calvo.

és com un esclata-sang, però és blanca per damunt i negra per baix i la soca és blanca, i és bo de menjar» / »Una *foia* és una escala de bancals» (L'Orxa); «L'*ambercoc de marge* és la brecera» (Gaianes).

De fet, l'elenc, que volem sintètic, podria ser il·limitat:

«L'*orella* és al remat del bancal», «El *mancaferro* punxa i està en els corredors de l'aigua i en el camp», «La *saterna* en castellà és *cisterna*» (Guardamar del Segura); «La *petorrera de romer* o *de pi* és la pell que salta de la soca o del tronc, i l'*herba capsotera* és la que mengen els capsots, que està pels màrgens», «L'*arrancacames* és rojós i va per damunt de les escorfes de l'arbre i la *botigeta* és blanquinosa, té dos fiçons i és la que *rau* els ametlers» (Ibi); «Aquí diem *bajoquetes de la mantega*, no de la mantega» (Mutxamel); «La *lletuga d'orella d'ase* és alta i llarga» (Xixona); «Aquí la *botiga* vol dir la farmàcia». «La *rateta* que s'enganxa a la roba és diferent de la llepassa, és reoneta com una oliva i està enmig de les dos puntes de l'herba» (Novelda); «El *garguller* és un arbust *collós* i s'empelta de *sorolla*» (Ontinyent); «Hi ha molta classe d'ametla: *amollar*, *d'albarzeret*, *bancaleta*, *cullerot*, *de la rasa...*», «Les *corcalladures* són els badalls que tenen algunes oliveres en la part de baix» (Onil); «El *qüè* són els quadros que es dibuixen per a jugar a *xula* (la xarranca), i també jugàvem al *rolde* i a la *nita*» (Petrer); «Les *serralles* són una classe de llicsó» (Penàguila); «Són uns animals que s'*escabissonen* dins l'aigua», «Ací, al *sapo* li diem *renoc*» (Relleu); «La *cagarnera* té el *bocet* vermell», «El rastre que deixa un animal es diu *fallega* o *sóstre*» (Tibi); «Una *auella barrejà* és la que té mescla de colors», «*Desverdugar* és tallar els rebrots», «On hi ha calcida són terres bones i on hi ha *penosella* són terres *primes*», «Una *serrella* són bancals molt erms, però sense arribar a ser terreno de serra» (Partida de Barxell, Alcoi).

«Quan arranquem el melonar, lo que queda menudiu es diu *colombros*» (Benialí, La Vall de Gallinera); «El *panet* és la flor que fa la *melva* quan està granà» (La Vila Joiosa); «El *llamborvilet* és un cuquet negre», «La *fusteta* fa una floreta i una punxeta i s'escampa pels bancals i ho donem per a menjar als conills» (Alcalà de la Jovada, La Vall d'Alcalà); «El refrany diu: "Quan el *presseguer* florix i madura, el dia i la nit van en mesura"» (Altea); «De nit eixien les bruixes de l'almàrsera, i els *almarserers* tenien por i se n'anaven, i elles buidaven l'oli de les *casserries*, que són els dipòsits, o siga *las alpechineras* que diuen els castellans» (Planes de la Baronia); «La *sarguera* és pareguda al *vimen* i n'hi ha pel Riu de Penàguila», «La *batola* d'anar per casa les dones és el *bavi* que diuen en Alcoi», «La *remuda* és el tratge vell de fester que se'l posem p'a fer el ruc per ahí, fora dels actes oficials», «L'*acolladora* és una falç grandota p'a *desbarbar* les garbes de blat» (Cocentaina); «Ací, un *caçador del ramet* és lo mateix que un caçador de gabieta» (L'Olleria); «Vosté m'ha *rendut* un servici molt gran», «El *matacabres* és l'aire de tramontana», «Eixa cabra du *recaes*, no veu com li pengen les papaes del coll!», «L'*andana* és la part del bancal a on no pot entrar el tractor per a treballar, i ho ha de fer de costat» (Famorca); «No te'n vages, encara és *enjorn!*» (Confrides); «En la ceràmica tenim l'ofici de *fanguiner*, que és el que cola l'aigua i la terra, la *pellera* i altres. La *pella* és el fang que va al torn i que està pastat i analitzat en la seua mescla, i li posen sal, cendra i arena» (Agost); «A l'*entre* del poble venen *carrilets de fil*» (Crevillent); «Un *blanc* era una reunió social de cantar i ballar en les partides rurals», «La *cimbara* és un falçonet p'a segar joncs, pareguda a la *falç de fil*, però més curta i oberta», «Una *macoca* és una bacora seca» (Eix); «El *portell* és quan plou molt, que l'aigua busca una eixida i tira la *riba*» (Petrer); «Un *costó* és un marge natural de terra, i una *rafa*, dintre d'un barranc, és per a aguantar una venguda d'aigua, per a que no es desmoronen els bancals de terra. Fa tarús i a voltes fa escalons» (El Fondó dels Frares).

Així doncs, després de veure aquest breu repertori, està plenament justificat el sentiment agredolç que té l'enquestador al moment d'abandonar una localitat: molt content per la collita que s'emporta i molt trist de pensar tot allò que es deixa intacte... i que desapareixerà per sempre més amb l'adéu crepuscular dels darrers ancians.

ANNEX II: QÜESTIONARI ABREUJAT

FITONÍMIA I MICONÍ-		cargolet	cranc	a la rotllana
MIA	còlit	cuc de terra	cuca panera	als patacots
agreta	colltort	dragó	erigó de mar	a la xarranca
alfals	cotoliu	cruga	escorpi	anar a la cama coixa
aranyoner	cotxa	escorpi (plural)	escurçó	de quatre grapes
arboç	cruixidell	fibló	gall dindi	baldufes
arbre de caquis	cucut	gat salvatge	grill	cucurull
arç blanc	cuereta	llangardaix	jòneg	engronsadora
argelaga	duc	llibre	libèl·lula	entremaliat
argelaga negra	durbec	llimac	lluerna	escolà
arrel	enganyapastors	marieta	mostela	fantasma
blat	escorxadador	musaranya	pastereta	fer bombolles
blat de moro	estornell	porc senglar	polp	fer campana
bolet verinós	falciot	porquet de sant Antoni	porc senglar	fer la figuereta
bruc	gafarró	pregadeu	ratapinyada	fill únic
cadireta de pastor	gaig	rata	cellarda	gegants i cabuts
camamilla	gamaris	salamandra	salamanca	estel/milotxa
camamilla borda	garsa	salamanca	salamanca	guardiola
canya de sucre	guatlla	salamanca	salamanca	nina
carrasca borda	lluer	salamanca	salamanca	pessigolles
corretjola	mallerenga	salamanca	salamanca	portar al muscle
crespinell	merla	salamanca	salamanca	a coll-i-be
cugula	merla blava	salamanca	salamanca	que ve el papu!
esbarzer	mussol	salamanca	salamanca	simbomba
fumària	mussol banyut	salamanca	salamanca	tombarella
gavarrera	òliba	salamanca	salamanca	torxa nadal espígol
gírgola de panical	oreneta vulgar	salamanca	salamanca	vítol al patró!
grèvol	oreneta cuablanca	salamanca	salamanca	xerrac
lleteresa	oriol	salamanca	salamanca	
lleteresa borda	pardal comú	salamanca	salamanca	NUTRINÍMIA
lletsó	pardal xarrec	salamanca	salamanca	aigua-sal
margall	passerell	salamanca	salamanca	albercoc
menta	picot	salamanca	salamanca	alberge
morella roquera	pinsà	salamanca	salamanca	albergínia
múrgola	pit-roig	salamanca	salamanca	afficòs
noguera	puput	salamanca	salamanca	allioli
ordi	reietó	salamanca	salamanca	ametlla
ortiga	sit negre	salamanca	salamanca	atzerola
panical	titella	salamanca	salamanca	bacallà
panolla	tord comú	salamanca	salamanca	bacora
pastanaga borda	tord ala-roig	salamanca	salamanca	bajoques
pebrella	trencapinyes	salamanca	salamanca	bitxo(curt i llarg)
pollancró	tudó	salamanca	salamanca	carlota
ravenissa blanca	verderol	salamanca	salamanca	carxofa
ravenissa groga		salamanca	salamanca	cigrons
rebroll	ZOONÍMIA	salamanca	salamanca	cogombre
rosella	aquissar (un gos)	salamanca	salamanca	crispetes
rovelló	banastell furer	salamanca	salamanca	crispetes sense esclatar
sajolida	borinot	salamanca	salamanca	enciam
timó	cadell	salamanca	salamanca	escarola
timó reial	canilla de gossos	salamanca	salamanca	farina d' ametlla
turma	cap-gros	salamanca	salamanca	fer allioli
	caragol avellanenc	salamanca	salamanca	fesols
ORNITONÍMIA	caragol bover	salamanca	salamanca	floricol
abellerol	caragol xona	salamanca	salamanca	licor d' herbes
alosa	caragol viuda	salamanca	salamanca	lentilles
bitxac	centpeus	salamanca	salamanca	llimona
blauet	cigala negra	salamanca	salamanca	mandonguilles
botxí	cigala verda	salamanca	salamanca	meló
cadenera	conquilla	salamanca	salamanca	nespra

nyespro
nyora
olives partides
pa de pessic
patata
pebre coent
pebre vermell
pebrot
perelló
pèmil
pèsols
poltra/poltrota
poma
poncem
préssec
síndria
tàpera
tomàquet
torró
torró de gat

AGRONÍMIA I METEORONÍMIA

aiguaneu
aire fi i gelat
boira
cabàs de mitja barcella
cabàs d'una barcella
cabàs de dues barcelles
cabàs d'estrals
cadolla
canya de collir figues
cap de colla
caramell
cavalló de marge
cavar fondo
cavar mitjà
cel negre
comporta de sèquia
desbarbadora
espantaocells
estrèlla
fang claret
feix
fred intens
halo lunar
llampegar
llot
marge
marge alt
marge de pedra
molsa
netejar un arbre
oró oliver
pedra mitjana
pedrot
plovisquejar
pou
pou de glaç
punta de la sàrria
racó de marge
racó bancal
rampí/rastell

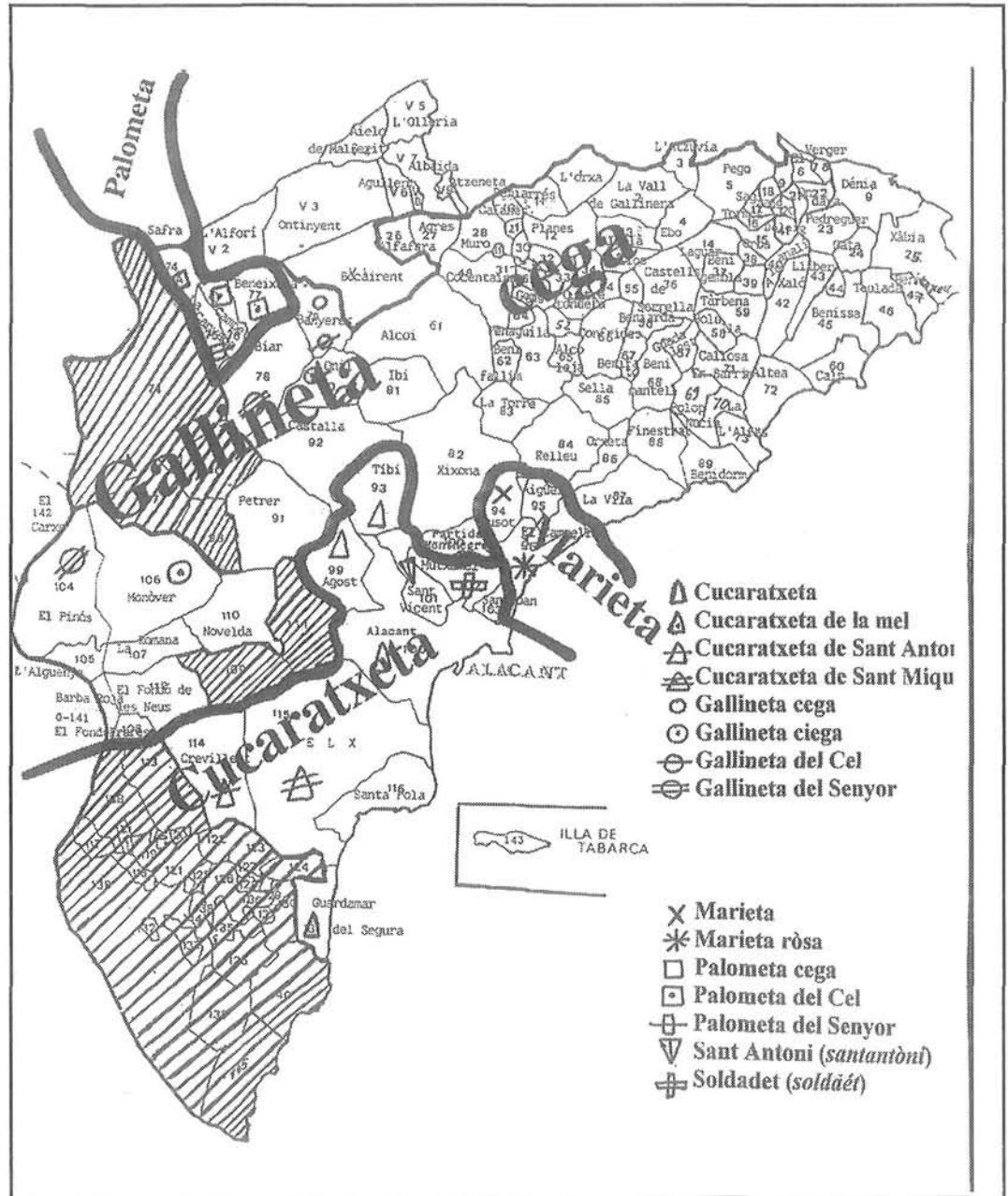
rasadora
ruixat
rutló
rutló escalonat
sembradora
sequier
terròs de bancal
via làctia
volves de neu
xambergar

EL POBLE I LA CASA

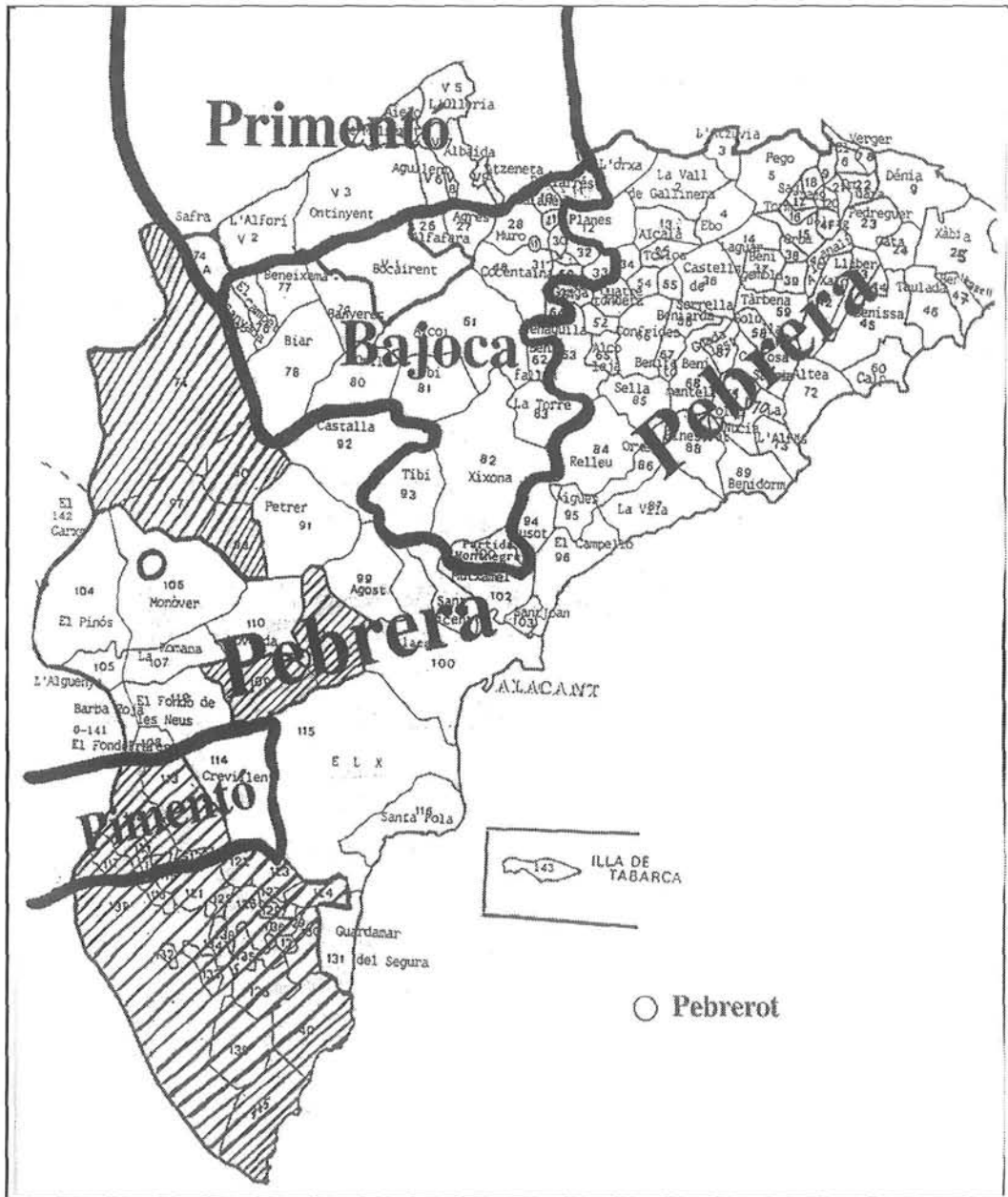
ajuntament
armari final escala
balda
baldelló
banc de cànters
barana de l'escala
caliu
cantonada
cassó
cassola
cossi de plàstic
cossi de test
envà
estalvis de taula
estora
falca/tascó
forrellat
fregidora
galleda
ganivet
garbell
gibrell
golfa
greixera
llar de foc
mà de morter
magatzem
olla
orinal
picaporta
pinta
platet
porró cònic
porró redó
prestatge
quitrà
racó
rajola/maó
rajola de valència
rentamans
replà
solar
sostre
sutge
tassó soper
taula del braser
ventall del foc
voravia
vorera
xemeneia

MISCEL·LÀNIA

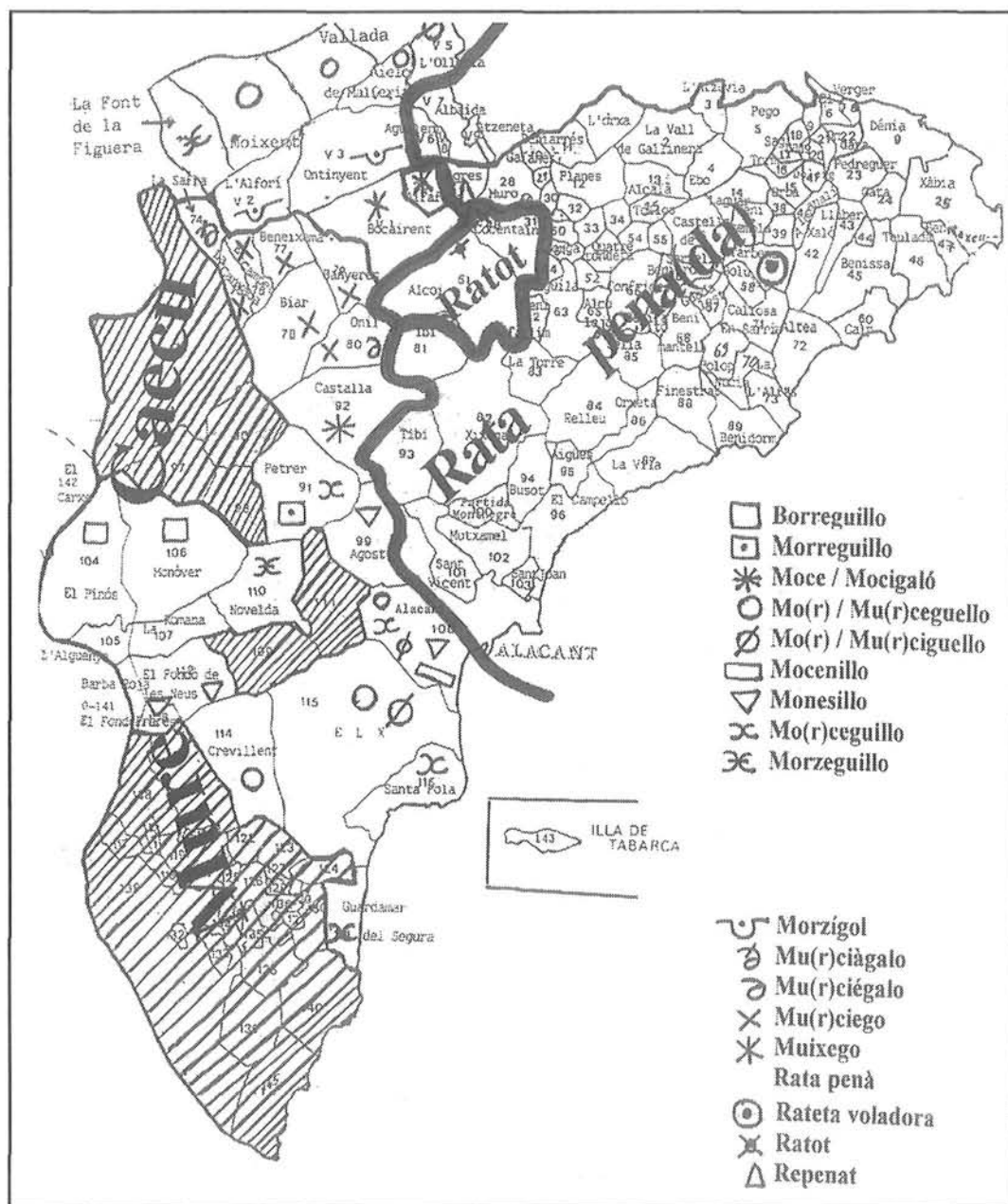
açò ací dins
a la gatzoneta
ajudar
anar a palpes
antic
arracades
beure al galet
bufanda
canyella (cama)
cap amunt/avall
capellà
caure d'esquena
clavar-se una esquerdada
diarrea
diem que sí
dit menovell
embolicar un paquet
empènyer
enderroc/runa
enfonsar
ens en anem
escombraries
espereu-vos
esquerdar-se un got
esquinçar
et dic que sí
feia molt de temps
fer l'ullet
guerxo
inflar
la coneixem
lampista
moneda 5 cèntims
moneda 10 cèntims
nínxol
parpella
per a demà
petit
portar/dur
queixal del seny
renyar
roig/vermell
la segona vegada
tacar
traure
trençar
trucar per telèfon
vaca (del foc)
vomitar
xe, a robar a...!

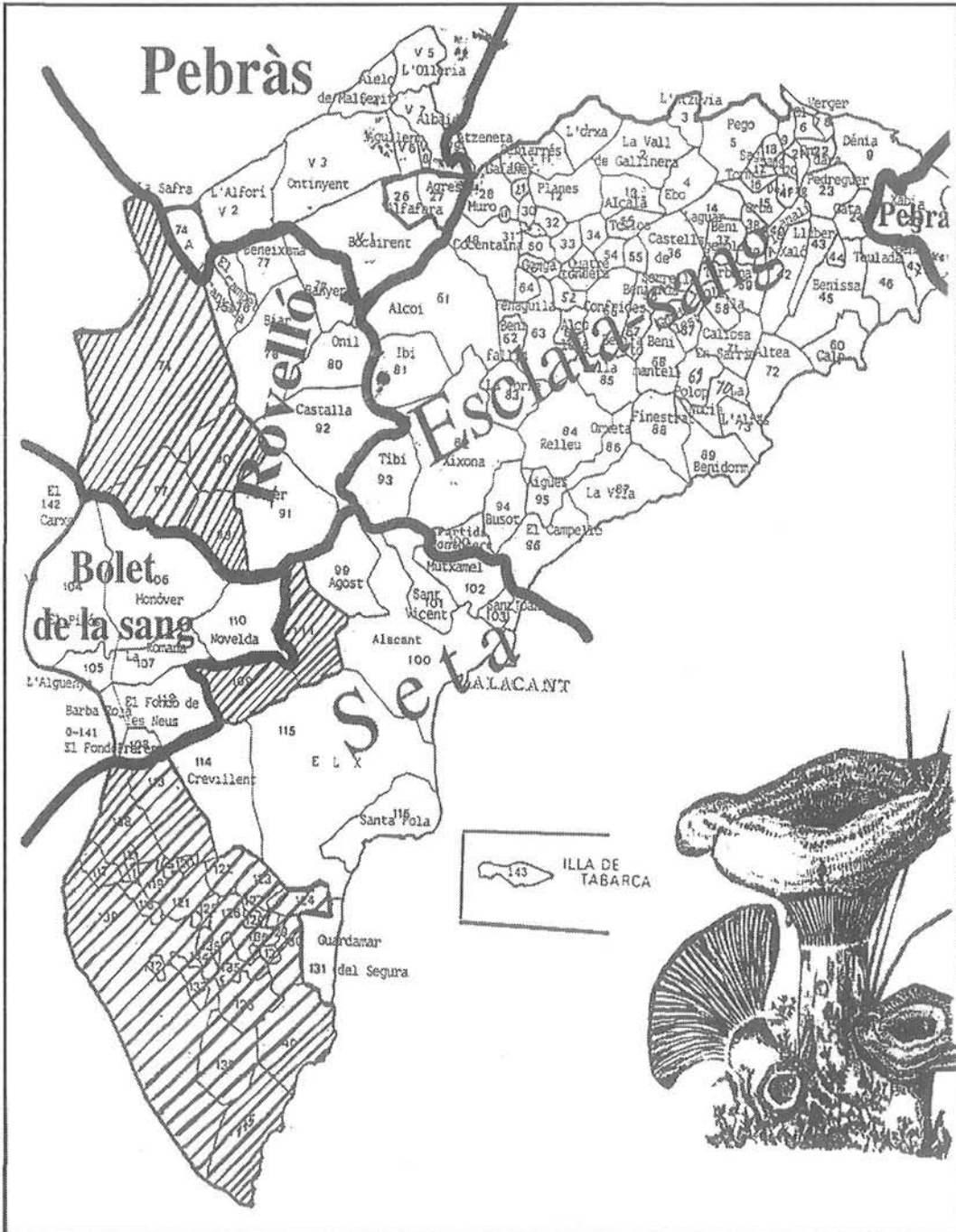
MAPA 2 (ALVA, 4, Zoonímia, 3): *Marieta* *Coccinella septempunctata* Ladybird (UK)/
Ladybug (USA)

MAPA 3 (ALVA, 40, Nutrinímia, 13): *Pebrerot/ Capsicum annum/ Sweet Pepper*

Mapa 4 (ALVA, 1, Zoonímia, 16): *Ratapinyada* / *Pipistrellus pipistrellus* Bat

Mapa 5 (ALVA, 38, Fitonímia/ Miconímia 11): Rovelló/ *Lactarius deliciosus*/ Milk mushroom